LEESTAFEL.

EEN TWEETAL BIJDRAGEN OVER HET NOORDEN VAN SUMATRA.

H. YULE, On Northern Sumatra and especially Achin. (In *Ocean Highways*. August, 1873, p. 177—183.)

Dr. MOHNIKE, Sumatra und die Niederländer. (In de *Beilage zur Allgemeinen Zeitung*, 1873. nr. 208, 210, 211, 212.)

I.

Zoolang Atjih voor ons blijft „the topic of the day”, wordt bij elke aankondiging van wat slechts eenigszins met de geschiedenis of topographie van Noord-Sumatra in verband staat, onze nieuwsgierigheid opgewekt en hoopt men iets meer van dat in vele opzichten nog zoo weinig bekende land te vernemen.

Nu komt in de *Ocean Highways*, the *Geographical Review* van de maand Augustus een artikel voor, „On Northern Sumatra and especially Achin”, maar de verwachting van daarin iets nieuws te vinden over dat gedeelte van Sumatra, waarop zoo veler oog gevestigd blijft, wordt spoedig teleurgesteld. Het bevat niet veel meer dan eenige uittreksels der bekende brochure van den hoogleeraar Veth, „Atchin en zijne betrekkingen tot Nederland, met eene schetskaart”, enz. waarmede de meeste lezers van dit Tijdschrift even goed en velen beter bekend zijn dan met den schrijver, den kolonel H. Yule, aan wien die brochure werd toegezonden, toen hij zich te Palermo onledig hield iets over Atjih te schrijven.

Na met een enkel woord gewezen te hebben op het bekende werk van Renaudot, „*Relations des voyages faits par les Arabes dans le IXe Siècle*”, in 1845 door Reinaud opnieuw vertaald, dat hij „the first unmistakable notice of Sumatra” noemt, maar hem echter niet geheel kon bevredigen, gaat de schrijver over tot het bespreken van de ligging, het ontstaan van den naam

en andere opgaven van Sumatra. De mededeelingen der oudste geschiedschrijvers en sommige Maleische kronieken onderling vergelijkende, met eenige aanhalingen uit Marsden en anderen, leveren hem de stof tot eene hoogst sobere topographisch-historische beschrijving van Atjih. De toezending van bovengenoemde brochure met bijbehorende kaart zal den schrijver dan ook niet onwelkom zijn geweest als eene gemakkelijke bron voor de verdere bewerking van zijn opstel.

Onder de zes koninkrijken, door Marco Polo vermeld als tot het noordelijk gedeelte van Sumatra behoorende, komt Perlak voor — door hem Ferlec genoemd en in 1290 bezocht, — waar toen reeds vele inwoners tot den Islam waren overgegaan. Tusschen Tandjong Perlak en Koertoi (of Kerti) bestond vroeger een rijkje, in Maleische kronieken als Samoedra bekend, wiens naam later als Sumatra verbasterd, op geheel het eiland is overgegaan; en toen die noorderstranden omtrent het midden der XIV^{de} eeuw door den Arabischen reiziger Ibn Batoeta werden bezocht, was Samoedra reeds de hoofdzetel van Mohammed's leer in die gewesten. Het werd echter al spoedig door de toenemende macht en den invloed van Pedir en Pasei overschaduw, en onder de 29 Staten van Sumatra door de Barros opgegeven — waartoe ook Atjih behoorde — droegen alleen de vorsten van Pedir en Pasei den titel van Sultan. De komst der Portugeezen in deze twee rijken geeft den schrijver aanleiding om tot een geschiedkundig relaas van Atjih over te gaan.

Het eerste bezoek van Alfonso d'Albuquerque was niet geschikt die westersche vreemdelingen van eene gunstige zijde te leeren kennen. Bij het binnenloopen van de haven van Pedir werd een Aziatisch schip door de Portugeezen prijs gemaakt en geplunderd, waarvan een groot deel der bemanning zich op de kust wist te redden. Daarbij wijst S. op een verhaal van zekeren Florentijner Giovanni da Empoli — door den vlootvoogd naar den wal gezonden om nadere inlichtingen nopens dat onbekende land en volk te verkrijgen — waaruit men zou kunnen opmaken dat hij dien Italiaan, hoewel zijne bekwaamheden op prijs stellende, echter een alles behalve goed hart toedroeg. „Dat werd mij duidelijk” — schrijft Giovanni — „toen ik des avonds door den generaal in het vijandelijke land werd gezonden en dat wel onder het volk wiens schepen en goederen wij juist geplunderd, wiens vaders, zonen en broeders wij pas gedood hadden: in een land bovendien, zonder eerbied voor recht en verraderlijk

gezind jegens vreemdelingen ¹ „. Eene dergelijke zending werd hem later ook te Pasei opgedragen.

Het verband tusschen dit verhaaltje en de zaak, die de schrijver behandelt, is moeilijk te ontdekken.

Van Atjih wordt gezegd, dat de ware naam is Acheh, „een Telugu woord“, dat in het Maleisch „a wood leech“ beteekent, en met de afleiding van Sumatra van „a great ant“ (grootte mier) zou zijn overeen te brengen. Hiervan maakten de Portuizen Achem, en de Engelschen Achin, zoo als het geschreven is in de Ain Akbari en in de Perzische geographische tafelen van Sadik Isfahani.

Zijne topographische beschrijving bevat evenmin iets nieuws als de geschiedkundige. Aangezien kolonel Yule met de latere opnemingen door de officieren Z. M. stoomschip *Marnix* niet bekend was, stort zich de Atjih voor de lezers van den *Geographical Review* nog steeds met drie mondingen in zee.

De titel van hoeloebalang of voorvechter, zegt S., komt nog onder den minderen adel voor, en hij vermeent dat kampong de oorsprong kan zijn van het Anglo-Indiaansche woord *compound*, ofschoon zij die zich verbeelden dat mandarijn, palankijn en pagoda Portugeesche woorden zijn, ook *compound* wel van Campanha zullen afleiden.

De bevolking van Atjih wordt door hem op minder dan 328,000 zielen geschat, welke schatting gegrond is op de berekening, dat de oppervlakte volgens de kaart van Versteeg 16,400 □ Eng. mijlen bedragende, men met toekenning van twintig zielen per □ mijl, door Logan aangegeven, eene bevolking verkrijgt van 328,000 inwoners. Dit aantal komt den schrijver evenwel te groot voor, in aanmerking nemende hoe klein het gedeelte der volkrijke kust is in vergelijking met het binnenland.

De namen der peperhavens van dit rijk, waarvan hij dan ook een vijf en twintigtal op bovengenoemd kaartje terugvindt, waren hem door een schipper uit Palermo medegedeeld, die geruimen tijd voor het huis Ingham en Whitaker op Sumatra had gevaren.

Omtrent den uitvoer van kamfer door Dr. de Vreese(?) van 1839—1844 op 820 pd. begroot, doet S. opmerken hoe de opgave van Anderson, als zou in 1826 70 pikols of ten

¹ Archivio Storico Italiano, App., vol. III.

naastenbij 10,000 pd. kamfer, en 3000 pikols benzoïn — hoe-
wel de oostkust tot Deli er onder begrijpende — uitgevoerd
zijn, als zeer overdreven te beschouwen is. De uitvoer van
kamfer op de West-kust werd in 1814 door kapitein Canning
op nog geen 17 pikols geschat.

De getuigenis van Varthema, de Barros, Barbosa en Beaulieu
worden ingeroepen wat de rijke productie en uitvoer betreft die
vroeger in zijde plaats had, terwijl thans — voor de goede
weefsels — zijde uit China wordt ingevoerd.

Evenwel wordt de eertijds zoo belangrijke uitvoer van goud
als de voorname oorzaak beschouwd van den handel in de
XVII^{de} eeuw met Atjih gedreven, waarop door Dampier en
andere schrijvers meermalen wordt gewezen, en hoe bij de komst
der vreemde kooplieden, het z. g. n. Chineesche kamp — even
buiten de stad gelegen — dan gedurende een paar maanden de
levendigste tooneelen aanbod. Geene plaats in Azië, uitgezon-
derd Japan, zou meer goud hebben opgeleverd dan Atjih.

John Davis spreekt van massa's goud die aan het hoofd- en
voeteneinde in de koninklijke begraafplaatsen werden nedergelegd,
en van Joao de Borba en Jorge de Brito wordt verhaald dat
zij in 1521 eene poging zouden hebben aangewend zich van
die schatten meester te maken.

Van den grooten rijkdom gewagende, die vroeger in Atjih aan
olifanten bestond, ontleent Yule aan Beaulieu een staaltje van
de schranderheid dezer dieren, en van de wreedheid des Sultans.
Toen namelijk bij een oorlog tegen Deli, koning Iskander
Moeda een honderdtal olifanten wenschte mede te voeren, en
zij halstarrig weigerden aan boord te gaan, liet hij een derzelve
openrijten, en dreigde eveneens met de anderen te zullen han-
delen wanneer zij niet gehoorzaamden, waarop allen zich gedwee
lieten inschepen.

Zulke verhalen hadden in het opstel best achterwege kunnen
blijven. Voor een artikel van nauwelijks zeven bladzijden was
waarlijk belangrijker stof te vinden. Ook de bekende anekdote
van het psalmzingen en de brief van Iskander Moeda aan
Jakobus I, door Thomas Best overgebracht, worden niet vergeten.

Na de vermelding van het zestigjarig tijdperk der koninginnen,
die echter den titel van Sultan behielden, komt de schrijver met
een grooten sprong op de in bezitneming van onze koloniën
door de Engelschen in naam van den Prins van Oranje, en op
de verdragen van 1819, 1824 en 1857.

De heer Yule eindigt zijn opstel met te wijzen, hoe door het tractaat van November 1871 voor Nederland de belemmerende bepalingen omtrent Atjih werden opgeheven.

II.

Nauwelijks waren bovenstaande regelen ter neêr geschreven, toen ik met een ander opstel over Sumatra kennis maakte, dat in tegenstelling van het eerste onze aandacht dubbel waardig is.

Onder den titel *„Sumatra und die Niederländer“*, komen in de *Beilage zur Allgemeinen Zeitung* van 27, 29, 30 en 31 Juli ll., vier artikelen voor van Dr. Mohnike, die jaren lang in den Oost-Indischen Archipel doorgebracht heeft, en Sumatra van het Ooster- naar het Westerstrand is doorgetrokken. Geen wonder dan ook dat zij van eene algemeene zaakkennis getuigen in opgaven van verschillenden aard, die men zoo zelden in buitenlandsche tijdschriften aantreft, en met voorliefde geschreven zijn voor een land, waarvan de rijke en vruchtbare bodem, de onovertrefbaar prachtige plantengroei en de afwisselend trotse of liefelijke en schilderachtige tropische natuurtooneelen een onuitwischbaren indruk bij den schrijver hebben achtergelaten.

Atjih echter wordt er vrij stiefmoederlijk in behandeld. Zoowel omtrent historische als topographische toestanden treedt hij in geene enkele bijzonderheid, welke niet reeds sedert lang bekend was, en geen enkel nieuw gezichtspunt wordt ons in 'teen of ander geopend.

Bestaande analogiën in de verschillende rijken der natuur tusschen Sumatra, Java en het schiereiland Malakka, schijnen bij hem geen den minsten twijfel over te laten of deze landen hebben in eene vorige aard-periode één geheel uitgemaakt. 't Is evenwel vreemd dat de Schrijver hier met geen woord melding maakt, dat dit vermoeden volstrekt niet algemeen wordt gedeeld, en de tegenstanders zich juist beroepen op het groote en merkwaardige verschil dat vooral tusschen Java en Sumatra zoowel in Flora als in Fauna bestaat.

Zonder nog te spreken hoe zulks in bijna alle vogelgeslachten op beide eilanden is waar te nemen, en evenzeer bij de kruipende dieren als bij de visschen bestaat, ja zelfs tot de insectenwereld zich uitstrekt, is dat verschil bij de zoogdieren even merkwaardig. Onder het rundvee. de rhinocerossen, de herten-

soorten en de geslachten der wilde zwijnen, apen, katten, honden, enz. treft men dezelfde verscheidenheid aan. De *Canis Sumatranus* o. a. en eene soort van antilope behooren uitsluitend op Sumatra te huis. Noch beeren noch tapirs, noch de Sumatrasche orang-oetan, noch de olifant, waaraan het binnenland zoo rijk is, worden op Java gevonden, terwijl diens Fauna (de krokodil uitgezonderd) eene hoogst merkwaardige overeenkomst heeft met die van Borneo, waarop trouwens dan ook door den Schrijver zelve wordt gewezen.

En nu de Flora! Telt Sumatra eene menigte heesters en bloemen, waarnaar men op Java te vergeefs zoude zoeken, zoo zijn de dáár inheemsche djatti-bosschen op Sumatra geheel vreemd: de enkele djatti-boomen toch op Atjih gevonden, zijn hoogstwaarschijnlijk derwaarts overgebracht.

Waar millioenen peperstruiken op Sumatra welig tieren en een rijken oogst opleveren, worden ze op Java nauwelijks aangetroffen. De kamferboom, de welriekende benzoïn en zoo menig andere harssoort worden even als enkele rotan-soorten in 't geheel niet op Java gevonden, welk aantal wellicht door den geleerden Schrijver zelve nog zou kunnen vermeerderd worden.

Juist de merkwaardige afwijkingen op deze eilanden zoowel in het planten- als in het dierenrijk waargenomen, hebben bij velen het denkbeeld van een vroegeren samenhang aan het wankelen gebracht.

De bevolkings-opgave steunt op vrij losse gronden. Het aantal Maleijers op 2,500,000 — ongeveer de helft der geheele bevolking — stellende, beweert de Schrijver dat de Batta's, met inbegrip van 800,000 bewoners van Atjih, ongeveer 2,000,000 zielen zouden bedragen, welke opgave mij zeer overdreven voorkomt. Junghuhn komt in zijn ethnographisch overzicht tot het cijfer eener bevolking, die — toen wellicht eenigszins overschat, — de thans bestaande vrij nabij komt. Daarin worden de Batta's met de uitgewekenen in Mandaheling op ruim 165,000, de Atjineez en Pedireezen op 500,000, en het aantal Maleijers op ruim anderhalf millioen zielen aangegeven.

Met Lampongers, Pasoemaneezen, Redjangers, Korintjiërs en Javanen op de Oostkust en elders verspreid, zal de geheele bevolking van Sumatra thans wellicht het cijfer van omstreeks drie en een half millioen nabij komen, welke opgave echter gedeeltelijk als geheel approximatief te beschouwen is. Volgens den Regeerings-Almanak voor Nederlandsch-Indië van 1872,

wordt de bevolking op ultimo December 1870 opgegeven als volgt:

Sumatra's Westkust.	1,611,344 zielen	2200	□ g. m.
Benkoelen.	134,507 "	455	" " "
Lampongsche districten	107,725 "	475	" " "
Palembang	472,141 "	1340	" " "
Banka	59,740 "	356	" " "
Biliton	237,87 "	—	" " "
Riouw	268,52 "	148	" " "

gevende een totaal van 2,436,096 z. ¹ op 4974 □ g. m.

Ook de opgave, in het laatste of vierde artikel vermeld, komt niet met deze overeen. Daarin wordt de bevolking geschat:

van Sum. Westkust	950,000 inw.	2200	□ g. m.
" Benkoelen	130,000 "	475	" " "
der Lamp. districten	100,000 "	475	" " "
van Palembang	450,000 "	1340	" " "
Totaal	1,630,000 inw.	4490	□ g. m.

Gevende een verschil van 695,717 zielen in bevolking en van 20 □ g. m. in oppervlakte.

In de opgaven van den heer Mohnike nopens den tijd van duur der regeering van eenige der voornaamste vorsten van Atjih, ofschoon uit Maleische kronieken geput, heerscht eenige onnauwkeurigheid, waardoor zij niet geheel met de historische waarheid overeenstemmen. De verschillende Maleische oorkonden moeten met veel omzichtigheid geraadpleegd en onderling vergeleken worden: en dan is men soms nog niet zeker geene chronologische feilen te begaan.

Rajat-Sjah o. a. regeerde slechts van 1603 of 1604 tot 1607; Iskander Moeda van dat jaar tot 1636, en niet tot in 1641, zooals door den Schrijver wordt opgegeven. Die Sultan kon alzoo de Nederlanders bij den aanval van Malakka — zooals ten onrechte vermeld is — niet met 25 galeijen ondersteunen.

Zijn opvolger Alaoe'd-din Maghajat-Sjah, meer algemeen onder den naam van Sultan Moghol of Iskander Tsani bekend, regeerde tot in 1641, toen hij door zijne vrouw (eene dochter van Iskander Moeda), onder den titel van Sultan ² Tadjoe'l-alam Tsafiatoe'd-din werd opgevolgd, en de ongeveer zestigjarige vrouwen-regeering over Atjih aanving. Van toen af begon de

¹ Waarvan echter de bevolking van Biliton moet worden afgetrokken.

² De vier vorstinnen, die achtereenvolgens de regeering aanvaardden, hebben steeds den titel van Sultan behouden.

macht en het aanzien van dit Rijk te tanen: doch eene der voornaamste oorzaken van Atjih's verval, na de verovering van Malakka, moet veeleer gezocht worden in de algemeene uitputting als een natuurlijk gevolg der herhaalde en overdreven krijgstoerusting door Iskander Moeda ten nadeele zijner onderdanen in het leven geroepen, dan wel in die door den schrijver aangegeven.

Bij de behandeling van het verschijnen der Nederlanders in den Oost-Indischen archipel, wordt die komst in de eerste plaats toegeschreven aan het koene besluit om den krijg naar de Spaansch-Portugeesche koloniën over te brengen, den vijand ook in de beide Indiën aan te tasten en gewapenderhand zich van een deel zijner voordeelen en winsten meester te maken.

Dit doel moge later op den voorgrond zijn getreden, in den beginne echter was het belemmeren van den handel en het sluiten der Spaansch-Portugeesche havens de eerste aanleiding tot die ondernemingszucht en krachtsontwikkeling, welke later zulke schoone vruchten opleverde, en de kleine Republiek eene voorname plaats deed innemen onder de eerste mogendheden van Europa.

In het weinige nopens de vestiging der Nederlanders in het Oosten, en hunne eerste reizen naar den Archipel medegedeeld, komen eenige geschiedkundige onnauwkeurigheden voor, die, ofschoon zij tot de wezenlijke waarde van dit opstel minder afdoen, evenwel niet onvermeld mogen blijven.

Zoo heet het bijv., dat de Oost-Indische Compagnie, op den 20sten Maart 1602 uit de Hollandsche Compagnie *van Verre* is voortgekomen. Nu was die maatschappij wel de eerste, welke de benoodigde gelden, enz. bijeenbracht, om schepen voor die verre reize uit te rusten, maar reeds spoedig werd eene tweede met haar vereenigd, van toen af onder den naam van Oude Compagnie bekend. Inmiddels hadden zich niet alleen in Zeeland en te Rotterdam nieuwe handelslichamen tot dat zelfde doel gevestigd, maar was ook in Amsterdam de Nieuwe Brabantsche Comp. opgericht, zoodat het aantal dezer maatschappijen, nog vóór het einde der XVIde eeuw, tot acht was geklommen. De beide binnen de Amstelstad gevestigde Compagniën, waarbij de reeders van Hoorn, Alkmaar en Enkhuizen zich aansloten, werden toen tot één handelslichaam vereenigd, waaruit eindelijk op genoemden datum de Vereenigde Oost-Indische Compagnie is voortgesproten.

De meening dat de vergunning tot het oprichten eener handels-factorij te Bantam het gevolg was van de ondersteuning door de Nederlanders den vorst van dat gewest in eenen oorlog tegen de Portugeezen verleend, is even onjuist als de beweesing dat Paulus van Caerden een gezantschap van den Sultan van Atjih naar Holland overbracht, en in diens hoofdstad een kantoor gesticht was, dat in 1664 werd opgeheven.

Ook aan den invloed, die de Batta's op het noordelijk gedeelte van Sumatra zouden hebben uitgeoefend, is, geloof ik, door den Schrijver meer waarde toegekend, dan uit de geschiedenis der Batta-landen kan worden opgemaakt.

Wat de uitbreiding der Nederlanders op de Westkust van Sumatra betreft, zoo zij hier opgemerkt dat Atjih wel aanspraken op die gewesten, zelfs tot aan Benkoelen en Sillebar deed gelden, zonder dat het rechtmatige van die aanspraken op een erkend of bewezen recht berustte. Zijne werkelijke macht reikte dan ook niet verder dan tot Padang, ten zuiden van welk gewest de onafhankelijke Sultan van Indrapoera den scepter zwaaide.

Reeds in 1637 had Nederland zich den uitsluitenden handel op die kusten toegeeeigend, doch niet zonder dat de bewoners — door de Atjineezen opgezet en ondersteund — ieder oogenblik tegen dat voor hun ondragelijk monopolie in verzet kwamen.

In 1662 gingen de meeste dier Staten er toe over, het juk van den Sultan van Atjih af te zweren en zich aan de Oost-Indische Compagnie te onderwerpen, nadat de Commissaris Bort residenten te Indrapoera, Padang en Tikoe had gevestigd. Natuurlijk hadden deze overeenkomsten, evenals de onderhandelingen met den Radja van Menangkabau gevoerd, en de daaruit voortgevloeide gevolgen, eene steeds aangroeiende vijandschap en haat tusschen Atjih en Nederland ten gevolge, die nimmer opgehouden heeft te bestaan. Ook hierop wordt door den Schrijver gewezen, die, van den thans bestaanden toestand sprekende, te recht zegt: „Für Atschin handelt es sich um seine bis jetzt stets bewahrte Unabhängigkeit. Für Holland aber ist, nach der Niederlage welche seine Truppen bei dem ersten Anfall auf Atschin erlitten haben, die Unterwerfung dieses Reiches wenigstens in demselben Grad eine politische Nothwendigkeit wie die Besitznahme von Magdala für die Engländer, die Einnahme von Chiwa für die Russen es waren.“

Inmiddels was het Nederlandsche hoofdkantoor door Groene-

wegen naar het eiland Tjinko verplaatst en werden in 1664 de Atjineezen door Jacob Cau uit Padang, Priaman en Tikoe verdreven. Later werd door Jacob Joriszoon Pits, het eerste opperhoofd der Vereenigde O. I. Comp. op Sumatra's Westkust, het hoofdkantoor te Padang als middelpunt van den handel gevestigd.

De gesloten tractaten echter, even dikwijls verscheurd als vernieuwd, gaven aanleiding tot aanhoudende twisten en krijg, waaronder de handelsbelangen der Comp. niet weinig hadden te lijden. Ik zou de grenzen van dit opstel te veel overschrijden door den geëerden schrijver hierbij verder in zijne beschouwingen te volgen. Eenige betrekkelijk geringe onjuistheden en minder nauwkeurige opgaven daargelaten — die trouwens door elk aandachtig en belangstellend lezer zouden zijn opgemerkt —, behooren de vier artikels van Dr. Mohnike tot de beste stukken, over dit onderwerp in het buitenland geschreven. Merkwaardig is ook het slot. Na in een wel zeer beknopt maar vrij getrouw historisch overzicht ook de tractaten van 1824, 1857 en 1871 en de aanleiding van den aangevangen oorlog tegen Atjih, met een enkel woord besproken te hebben, waarbij de schrijver zich steeds op een geheel onpartijdig standpunt wist te handhaven, eindigt hij met de volgende woorden: „Schon aus dem hier Mitgetheilten ergeben sich Motive genug für den Wunsch dass Holland den Krieg mit Atschin mit voller Kraft und mit nicht zu ängstlicher Erwägung der Kosten desselben fortsetzen, ihn erfolgreich zu Ende führen und dieses Reich seinen gegenwärtigen Besitzungen auf Sumatra einverleiben möge. Dass es vor der Erneuerung der Feindseligkeiten zu einem Ausgleich zwischen beiden Theilen komme, ist nicht zu wünschen, denn ein solcher Vergleich würde wesentlich und factisch nur zum Nachtheile nicht nur Hollands, sondern auch Atschins ausfallen.“ Hierin geloof ik dat de Schrijver volkomen gelijk heeft.

Den Haag,
12 Augustus 1873.

A. J. A. GERLACH.